

Proces przeobrażania wsi na przykładzie Karlowa

The village transformation process on the example of Karlów

Barbara Mastalska-Cetera

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Katedra Gospodarki Przestrzennej
e-mail: barbarac2@o2.pl

Abstract: Karlów is a small village situated in the center of the Stołowe Mountains close to the Polish-Czech border. The natural advantages of Karlów made the village an important touristic center. The Stołowe Mountains are protected since 1993 as a national park. The main aim of the article is to describe influences of natural resources on Karlów's existence. Karlów become more and more popular as a touristic target what causes social-economic changes which very often influence on Karlów's advantages.

Słowa kluczowe: walory przyrodnicze, Karlów, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
Key words: natural advantages, Karlów, local spatial development plan

Wprowadzenie

Jednym z głównych czynników kształtujących rozwój społeczno-gospodarczy są walory przyrodnicze. Szczególną rolę przypisuje się terenom cennym przyrodniczo objętym różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu, gdyż w zależności od prowadzonej polityki przestrzennej mogą one ograniczać lub stymulować rozwój jednostek. Z drugiej jednak strony nieodpowiednie korzystanie z tych walorów może wpływać na utratę ich wartości.

Celem opracowania jest próba wykazania związku między położeniem w atrakcyjnym przyrodniczo regionie, a zachodzącymi przeobrażeniami. Obiektem badań jest wieś Karlów, której położenie w części Sudetów o wyjątkowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, od zawsze kształtowało jej kierunki rozwojowe. Od 1993 roku Karlów stanowi enklawę pośród gruntów Parku Narodowego Gór Stołowych (PNGS), a teren wsi jest traktowany jako forma otuliny. Z jednej strony wyłączenie Karlowa z parku umożliwia jego dalszy rozwój, z drugiej jednak strony nie chroni walorów przyrodniczych i krajoznawczych w tym obszarze.

Analizy przeprowadzono w oparciu o dostępne pozycje literatury, materiały informacyjne PNGS, analizę treści i rysunku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radków

obejmującego obszar obrębu geodezyjnego wsi Karłów. Badania teoretyczne poparte zostały analizą danych z ewidencji gruntów oraz badaniami terenowymi.

Rys historyczny Karłowa

Karłów jest niewielką osadą położoną w samym centrum Gór Stołowych. Powstał w 1730 roku z inicjatywy cesarz Karola VI (Rumiński 2005). Zaraz po założeniu stanowił osadę skupiającą 12 mieszkańców, zajmujących się zbieractwem runa leśnego i pasterstwem. Początki turystycznej funkcji Karłowa należy wiązać z udostępnieniem zwiedzającym w 1790 roku Szczelińca. Wraz z napływem turystów pojawiły się pierwsze elementy usługowe (gospoda, wynajem tragarzy i lektyk) co spowodowało rozwój osady, która w pierwszej połowie XIX wieku stała się najczęściej odwiedzanym miejscem w Kotlinie Kłodzkiej (Rumiński 2005). Znaczny udział w przybywających do Karłowa stanowili kuracjusze z Dusznik oraz Kudowy. Kolejnym krokiem w przeobrażeniu Karłowa było wybudowanie drogi łączącej Radków z Kudową i Dusznikami. Droga Stu Zakrętów została wybudowana w latach 1867-1870. Pod koniec XIX w. Karłów posiadał rozwiniętą bazę turystyczną, agencję pocztową, a od 1924 r. połączenie autokarowe z Kudową, Radkowem i Dusznikami (Rumiński 2005). Wieś rozwijała się liczebnie, w 1933 roku zamieszkiwało ją 297 stałych mieszkańców (Bieda 2008). Po wojnie Karłów zasiedlili osadnicy z różnych stron Polski, w 1947 mieszkało tu 81 Polaków. W tym okresie zamieniono ogólnie dostępne dawne pensjonaty na ośrodki wczasowe i kolonijne, a na Szczelińcu uruchomiono schronisko. W latach 70. XX w. zostało wybudowane osiedle domków oraz pole namiotowe. Lata 90. to początek ponownego rozwoju infrastruktury turystycznej.

Obecnie Karłów zaliczany jest do najważniejszych miejscowości krajoznawczych ze względu na wyjątkowe walory przyrodnicze (Lijewski i inni 2008). Ponadto Błędne Skały oraz Szczelinie Wielkie ze względu na walory krajoznawcze rzadkich obiektów przyrodniczych są zaliczone do atrakcji dla potrzeb zagranicznej turystyki przyjazdowej (Lijewski i inni 2008). Ze względu na elementy krajoznawczo-wypoczynkowe również do tej grupy zaliczono Park Narodowy Gór Stołowych okalający Karłów.

Formy ochrony przyrody

Karłów jest specyficznie położoną wsią. Z jednej strony znajduje się w samym centrum bardzo popularnego turystycznie rejonu jakim są bez wątpienia Góry Stołowe. Z drugiej jednak strony położony jest na tzw. terenach cennych przyrodniczo, których walory są chronione poprzez różne formy ochrony obszarowej. Podstawową formą jest Park Narodowy Gór Stołowych utworzony w 1993 roku.

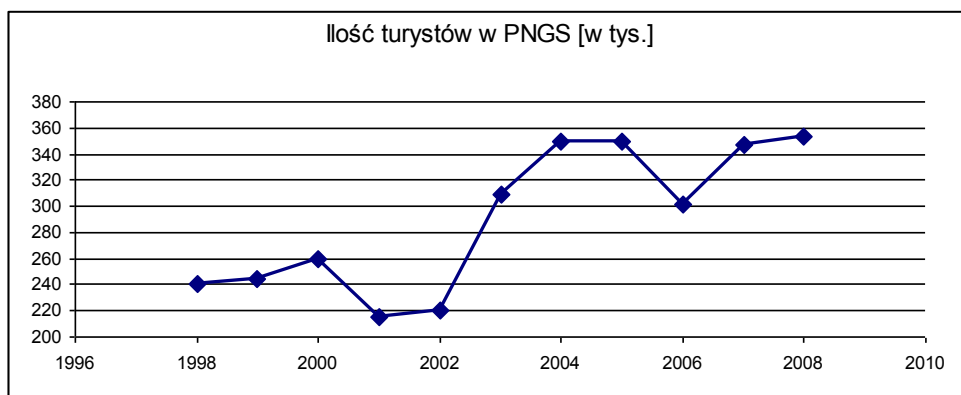
Na północnym zachodzie Park sąsiaduje z czeskim parkiem krajobrazowym CHKO Broumovsko. Natomiast południową i północno-wschodnią granicę Parku stanowi linia lasu biegnąca u podnóży Gór Stołowych oraz fragment Wzgórz Lewińskich. Park zajmuje powierzchnię 6340 ha z czego 5779 ha stanowią lasy. Ochroną ściśle objęto 376 ha w tym 359 ha gruntów leśnych. Wokół parku utworzona została otulina na powierzchni 10515 ha. W zasięgu otuliny znajdują się m. in. popularne uzdrowiska: Polanica Zdrój, Duszniki Zdrój i Kudowa Zdrój a także znane miejscowości Radków, Wambierzyce oraz Lewin Kłodzki.

Park Narodowy Gór Stołowych został powołany dla ochrony występujących na jego terytorium cennych i interesujących form skalnych. Szata roślinna na terenie Gór Stołowych została silnie przekształcona przez człowieka, w związku z czym występują tu głównie lasy świerkowe, gdzieśgdzie zbiorowiska łąkowe, a także torfowiska wysokie (Liberacka 2005).

Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w granicach Polski zaczęto powoływać nową formę ochrony jaką są obszary Natura 2000 (www.natura2000). Są to formy powoływane ze względu na walory cenne dla całej Europy. Góry Stołowe zostały objęte tą siecią poprzez utworzenie obszaru specjalnej ochrony ptaków (OSO Góry Stołowe), a także specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO Góry Stołowe). Utworzone obszary Natura 2000 w większości znajdują się na terenie PNGS. Wśród największych zagrożeń dla walorów przyrodniczych należy wymienić: nadmierny, niekontrolowany ruch turystyczny, zagrożenia ze strony infrastruktury turystycznej, ruchliwa szosa z Kudowy do Radkowa, kamieniołom koło Radkowa, który przyczynia się do wstrząsów w okolicach Szczelińca.

Współczesne przemiany wsi

Statutem parków narodowych obejmuje się obszary o wybitnych wartościach przyrodniczych, które jednocześnie są często celem zainteresowania turystów (Lijewski et.all 2008). W PNGS stale wzrasta liczba turystów (ryc. 1). W 2008 zagęszczenie turystów liczone na standardową jednostkę powierzchni wynosiło 55 turystów na 1 ha. Zauważyć przy tym należy, że turyści odwiedzający Błędne Skały i Szczeliniec Wielki stanowią aż 90 - 95 % ogólnej liczby turystów odwiedzających Park.

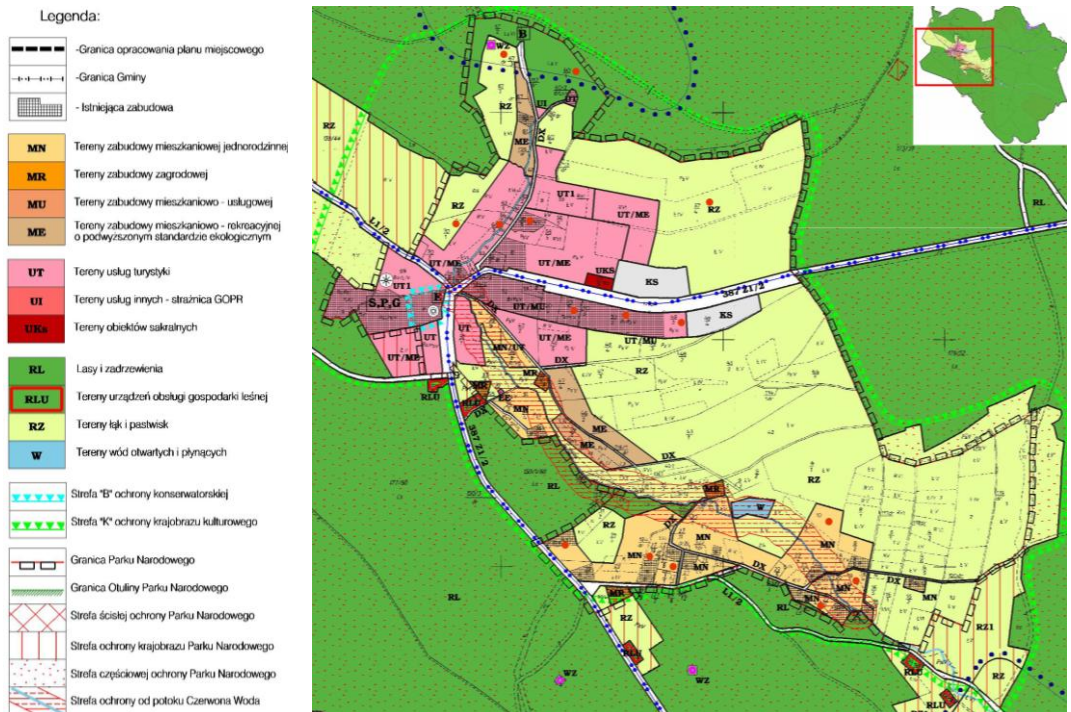
Ryc. 1. Zmiany liczby turystów w latach 1998-2008 (na podstawie danych PNGS)

Fig. 1. Changes of tourists amount in years 1998-2008 (based on PNGS data)

Wzrost ruchu turystycznego najczęściej powoduje naciski na zabudowę lub rozbudowę infrastruktury związanej z obsługą ruchu turystycznego (Głowaciński 2007). Na terenie parków narodowych nie lokalizuje się co prawda bazy turystycznej, jednak Karłów mimo iż położony w parku narodowym jest z tego parku w formie enklawy (otuliny) wyłączony. Wyłączenie Karłowa z parku nie ogranicza jego szans rozwojowych. Wydaje się, iż w związku z powyższym w 2004 roku uchwalono miejscowy plan

zagospodarowania przestrzennego (mpzp) miasta i gminy Radków obejmujący obszar obrębu geodezyjnego wsi Karłów. Już w trakcie uchwalania mpzp wśród społeczności Karłowa ujawniło się odmienne podejście do rozwoju wsi. Wśród mieszkańców znalazły się zarówno osoby zainteresowane zabudową nowych terenów, głównie rolniczych z przeznaczeniem na cele związane z usługami turystycznymi jak i osoby zainteresowane umiarkowanym rozwojem Karłowa. Druga grupa nastawiona była na ochronę środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego bez możliwości przekształcania gruntów rolnych. Wg nich rozwój Karłowa należy wiązać przede wszystkim z rozwijaniem usług agroturystycznych.

Uchwalenie planu jako zapisu prawa miejscowego wprowadziło przede wszystkim możliwość zmiany przeznaczenia gruntów rolnych (ryc. 2). Na podstawie ustaleń planu można spodziewać się wzrostu ilości zabudowy jednorodzinnej i letniskowej. Karłów ma specyficzny układ, można wyróżnić w nim dwie części, „centrum” związane bezpośrednio z obsługą ruchu turystycznego skierowanego na Szczelinięc, o zwartej zabudowie oraz części związanej z Czerwonym Potokiem o charakterystycznej rozproszonej i w większości regionalnej zabudowie. Na podstawie zapisów mpzp znaczna część gruntów znajdujących się w tzw. centrum Karłowa może być przeznaczona pod usługi turystyki obejmujące: małe hotele, pensjonaty, ośrodki wypoczynkowe, pola biwakowe, campingi, oraz obiekty związane z obsługą ruchu turystycznego. Ewentualnie może to być również zabudowa mieszkaniowo-rekreacyjna o podwyższonym standardzie ekologicznym.

Ryc. 2. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Uchwała 2004)

Fig. 2. Agreements of local spatial development plan.

Kolejną istotną zmianą jest przeznaczenie znacznej powierzchni użytków rolnych pod zabudowę mieszkaniową głównie jednorodziną wolnostojącą lub bliźniaczą, o niskiej intensywności zabudowy. Tereny przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową zlokalizowano w części Karłowa związanej z drogą do Batorowa (ryc. 2). Zapisy planu umożliwiły gospodarkę gruntami. Na podstawie analizy ewidencji gruntów można stwierdzić, że od 2005 w Karłowie nastąpiły podziały działek, sprzedaże działek o różnych powierzchniach, aktualizacje sposobu użytkowania głównie w kierunku zabudowy. Na rysunku orientacyjnie zaznaczono miejsca tych zmian (ryc. 2).

Zgodnie z zapisami planu wieś może powiększać tereny zabudowy, co może spowodować znaczne powiększenia sieci osadniczej. W efekcie badań terenowych stwierdzono zachodzące zmiany w obrębie obu części. Po pierwsze w umownie nazwanym centrum Karłowa następuje znaczny rozwój punktów gastronomicznych, tworzenie nowych powierzchni parkingowych jak również nowych budynków usługowo-turystycznych (ryc. 3). Natomiast w części oddalonej następuje powolne zagęszczenie zabudowy oraz wprowadzanie budownictwa odbiegającego od występującej architektury.

Ryc. 3. Jedne z wielu nowych inwestycji: a) powstające nowe powierzchnie parkingowe, b) budynek usługowo-turystyczny (fot. B. Mastalska-Cetera).

Fig. 3. Some of many new investments a) new parking areas, b) touristic building (photo by B. Mastalska-Cetera).

Atrakcje turystyczne obszaru

Od paru lat zarówno na terenie parku jak i samej wsi zauważyć można liczne działania mające na celu zwiększenie atrakcyjności obszaru. Dzięki czemu kształtuje się i reguluje w pewnym stopniu ruch turystyczny.

W planie zagospodarowania przestrzennego zostały zaproponowane orientacyjne ścieżki rowerowe. Obecnie turyści mogą korzystać z sześciu tras rowerowych wytyczonych na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie:

- Trasa Góry Stołowe tworzy pętlę biegnącą po granicy otuliny Parku. Jest to trasa międzynarodowa gdyż prowadzi przez teren Polski oraz Czech. Łączna długość trasy po stronie Polskiej to około 65 km;
- Trasa Ściany biegnąca przez centrum Parku Narodowego Gór Stołowych. Trasa ta tworzy pętlę prowadząca zarówno przez teren Polski jak i Czech. Łączna długość trasy po stronie Polskiej to 19 km;
- Trasa Szczeliniec w całości przebiegająca na terenie PNGS. Łączna jej długość wynosi 24 km;

- Trasa im. T.G. Masaryka to międzynarodowa trasa rowerowa wyznaczona w 2004 roku, łącząca dwie przygraniczne gminy: Náchod i Kudowę. Jej długość po stronie polskiej to prawie 18 km;
- Trasa Rtyne - Karlów to międzynarodowa trasa łącząca miejscowość Rtyne w Czechach z Karłowem. Na terenie Polski trasa ma 17,5 km długości (www.pngs.pl).

Ponadto znajdują się trasy pełniące rolę łączników pomiędzy głównymi trasami.

Na terenie parku wyznaczone zostały również trasy narciarstwa biegowego, które umożliwiają poruszanie się w okresie zimowym po prawie całym obszarze parku. Pętle mają długość od 10 do 25 km długości, mają zróżnicowaną trudność dzięki czemu stwarzają możliwości dla różnych grup turystów. Zasadniczo wyznaczona została trasa główna przebiegająca przez Karlów – Łąki Pasterskie – Pasterka – Droga nad Urwiskiem – Skalne Grzyby – Batorówek – Karlów, o długości około 26 km.

Ponadto wyznaczono trasy łącznikowe:

- biegnąca Praskim Traktem (łącznik Karlowa ze skalnymi Grzybami) o długości ok 4,5 km;
- łączący Pasterkę z przejściem granicznym na Machowskim Krzyżu o długości ok 1,5 km (www.pngs.pl).

Trasy narciarskie zostały poprowadzone w sposób pozwalający na poruszanie się zarówno po polskiej jak i czeskiej stronie Gór Stołowych. Wytyczone trasy są efektem prowadzonego w 2007 r. projektu z dziedziny infrastruktury turystycznej pt. "Udostępnienie profesjonalnych tras narciarstwa biegowego na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych motorem rozwoju przedsiębiorczości na pograniczu radkowsko-polickim" (www.radkow.pl). Po stronie polskiej partnerem był Park Narodowy Gór Stołowych, który brał udział w wytyczaniu tras dzięki czemu mimo, iż stworzono dużą liczbę różnych pętli zostały one wytyczone w sposób ograniczający negatywny wpływ na przyrodę parku. W ramach projektu wybudowano również obiekt wypożyczalni sprzętu turystycznego oraz informacji turystycznej w Karłowie, a także zakupiono maszynę śnieżną do utrzymywania tras.

W ramach zapisanych ustawowo funkcji społecznych (edukacyjnych) w granicach Parku Narodowego Gór Stołowych wyznaczone zostały również ścieżki dydaktyczne:

- Ścieżka Skalnej Rzeźby opisująca budowę geologiczną;
- Ścieżka Niknąca Łąka opisująca obszary torfowiskowe;
- Ścieżka Płazy przedstawiająca gatunki płazów.

Utworzone stosunkowo niedawno ścieżki edukacyjne stwarzają możliwość kształtowania świadomości turystyczno-edukacyjnej, pozwalając przy tym na odsunięcie ruchu turystycznego od najpopularniejszych miejsc.

Efektom korzystnym w integracji europejskiej mogą być projekty współpracy transgranicznej. Są to projekty o różnej formie i różnych wartościach. Efektem m. in. realizacji takiej współpracy są wspomniane już wcześniej wytyczone trasy narciarstwa biegowego. Obecnie gmina Radków przygotowuje się do kolejnych projektów (7), z których następujące można odnieść do Karlowa: „Poznajemy Policko i Góry Stołowe”, „Między Ostaszem a Szczelińcem”, „Wspieranie rozwoju ruchu turystycznego na obszarze Gór Stołowych i Broumovskich Sten” (www.radkow.pl). Natomiast wraz z integracją pojawiły się także propozycje uruchomienia samochodowego przejścia granicznego w Ostrej Górze. Miałoby to stanowić szansę dla turystów z Polski do korzystania na terenie Czech z tras narciarstwa zjazdowego. W efekcie Karlów stałby się jeszcze bardziej tranzytowym ośrodkiem, a walory chronione w ramach PNGS oraz sieci Natura 2000 jeszcze bardziej zostałyby narażone.

Ponadto w momencie wejścia Polski do strefy Schengen pojawiła się kolejna szansa a jednocześnie zagrożenie. Zmieniły się zasady przekraczania granicy państwa w tym także pomiędzy Rzeczpospolitą

Polską a Republiką Czeską. Zgodnie z obowiązującymi przepisami każdy obywatel państwa strefy Schengen ma prawo do swobodnego wjazdu (wejścia) na terytorium innego państwa strefy. W zasadzie nie wiążą się z tym żadne szczególne formalności, co oznacza, że można przekroczyć granicę w każdym miejscu i o dowolnej porze z wyjątkiem terenów dla których przepisy stanowią inaczej np. parków narodowych, rezerwatów przyrody, w których należy poruszać się po wyznaczonych szlakach. Obecnie na terenie PNGS istnieje 6 przejść granicznych w których łączą się szlaki polskie i czeskie. W rejonie Błędných Skał oraz Pasterki szlaki są tylko po czeskiej stronie co uniemożliwia skorzystanie z tych przejść granicznych. Wraz z nowymi postulowanymi przejściami granicznymi zaistniała by konieczność powiększenia sieci szlaków na terenie parku, a to zapewne nie pozostałoby bez wpływu na stan walorów przyrodniczych. Zapewne z tego powodu dyrekcja parku odrzuca takie możliwości.

Podsumowanie

Karłów dzięki otaczającym go walorom przyrodniczo-krajobrazowym oraz dogodnemu położeniu cieszy się co raz większym zainteresowaniem. Jak podaje Kosiński popularność Karłowa, a także jego korzystne położenie wpływa na zapotrzebowanie na nowe inwestycje (Kosiński 2002). Z przytoczonych powyżej przykładów wynika, że zarówno władze gminy Radków jak i Dyrekcja PNGS dążą do zwiększenia oferty turystyki aktywnej, przez co wpływają na atrakcyjność tego obszaru. Można powiedzieć, że Karłów zaczyna żyć nie tylko samym Szczelińcem, stał się bardziej atrakcyjny m. in. dla turystów w sezonie zimowym, staje się bardziej znany i dostępny dla naszych sąsiadów zza południowej granicy. W końcu jest też bardziej dostępny dla osób chcących zamieszkiwać w tym rejonie. Karłów zapewne powinien rozwijać się, dbać o swój wizerunek, być dostępny dla nowych turystów, ale z pewnością te zmiany nie powinny wpływać na przyrodę ani na walory samej wsi. Podstawową zasadą powinno być równoważenie rozwoju, który powinien odbywać się w harmonii ze środowiskiem przyrodniczym i społeczno-kulturowym. Należy mieć na uwadze, że wzrost liczby turystów (mieszkańców) powoduje m.in. zwiększone zapotrzebowanie na wodę, zanieczyszczenia wód, gleb, powietrza, wzrost ilości wytwarzanych odpadów. Karłów jest osadą, która ma problem z dostępnością do wody pitnej (Uchwała 2004). W mpzp wskazano, iż niezbędne jest ustalenie nowego źródła zaopatrzenia w wodę, poza terenem Parku Narodowego; lokalizację nowego ujęcia ustala się jako priorytetową inwestycję we wsi Karłów, jednak do chwili obecnej nie ma takiego ujęcia. Poważnym problemem jest także gospodarka ściekowa we wsi. Wydaje się, że Karłów nadal nie jest przygotowany na dużą liczbę turystów.

Zmiany zachodzące na terenie Karłowa i w otaczającym wieś Parku Narodowym Gór Stołowych można podzielić na dwie grupy: względnie pozytywne, dzięki którym dociera tu coraz więcej turystów oraz względnie negatywne związane z nadmiernym zagospodarowywaniem przestrzeni. Pojawiająca się nowa zabudowa wprowadzana na teren wsi, z pewnością wpłynie jej na walory krajobrazowe i kulturowe. Należy pamiętać, że przeinwestowanie oraz powiększenie osadnictwa jest procesem nieodwracalnym i niepozostającym także bez wpływu na środowisko, które powinno być jednocześnie chronione.

Literatura

- Bieda T., 2008. U podnóża Gór Stołowych. Historia miejscowości Gminy Radków, Wyd. „Maria”, Radków.
- Głowaciński Z., 2007. Turystyka a ochrona przyrody, (w:) Grzegorzczak M. (red.). Integralna ochrona przyrody, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, ss. 177-185.
- Kosiński W., 2002. Rola małych miast w turystycznej funkcji parków narodowych, (w) Partyka J. (red.). Użytkowanie turystyczne parków narodowych, Instytut Ochrony Przyrody PAN Ojcowski Park Narodowy, Ojców, ss. 513-536.
- Literacka H. 2005. Formy ochrony przyrody, (w) Fabiszewski J. (red). Przyroda Dolnego Śląska, Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu, ss. 501-510.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 2008. Geografia turystyki Polski, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Rumiński M. J., 2005. Góry Stołowe Broumvske steny przewodnik, Wyd. Turystyczne Agencja „TD”, Warszawa
- Uchwała Nr XXXI.265.04 z dnia 30.11.2004 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radków obejmującego obszar obrębu geodezyjnego wsi Karłów
- Zgorzelisk M., 2002. Turystyka w Parku Narodowym „Gór Stołowych”, (w) Partyka J. (red.). Użytkowanie turystyczne parków narodowych, Instytut Ochrony Przyrody PAN Ojcowski Park Narodowy, Ojców, ss.231-238.
- www.natura2000.gdos.gov.pl (dostęp z dnia 27.04.2009)
- www.pngs.pl (dostęp z dnia 08.04.2009)
- www.radkow.pl (dostęp z dnia 20.04.2009)